

Zarándokút a magyar zsidóság legnagyobb temetőjébe

Amikor még az előző polgári esztendő végén elhatároztuk, hogy a 2019. évben hová szervezünk utazást, elsősorban a soá 75. évfordulója volt a motiváló erő. Végig gondoltunk, hogy körzetünkben alig van, vagy talán nincs is olyan család, amelyik ne vesztett volna családtagokat a koncentrációs táborokban. Így úticélunk Auschwitz volt.

Nem csoda tehát, hogy csoportunk összetétele a korábbi évekéhez némileg megváltozott: jó néhányan voltak, akik első ízben tartottak velünk, olyanok, akiket kifejezetten a koncentrációs tábor felkeresése motivált.

Május 26-án, a szokásoshoz képest kicsit később indultunk, mert indulás előtt Európával volt egy kis dolgunk: aznap volt ugyanis az uniós választás.

A gépkocsivezetőnk legalább az állandóságot erősítette: Horváth Józseffel utaztunk ugyanis már az elmúlt években is: Olaszországba, Prágába, Kassára, Szabadkára. S most sem csalódtunk benne.

Az első másfél nap az auschwitzi látogatásra való ráhangolódást szolgálta. Legalábbis az előzetes elképzelésünk szerint. Az hogy ennél lényegesen többre és jobbra sikerült, az nagyban köszönhető Lang Tamás professzornak, az Érsekújvári Zsidó Hitközség elnökének, aki nemcsak a szlovákiai történések szervezője, motorja volt, hanem velünk is tartott másfél napon át. S ezért óriási és hálás köszönet a professzor úrnak.

De mi is az csoda, amit tőle kaptunk?

Mindenek előtt annak bemutatása, hogy a szlovákiai zsidóság nemcsak létezett, hanem ha össze is zsugorodott, él és élni akar.

Csak Érsekújvárról 2800 zsidót vittek el, s közülük 275 fő jött vissza. Trencsényből 2500 főből több mint 1900 pusztult el. Zsolnán 3000 főből ez az arány kevesebb mint 700. Liptószentmiklóson , ahol az összes lakosság száma 8.000 volt a háború előtt, ennek több mint 20 %-a zsidó, s közel a felét 885 főt hurcoltak el.Összesen mintegy 300-an tértek vissza.

Egyszóval nagyon megfogyatkozott Szlovákiában is a zsidók száma, s akik haza is tértek, közülük nagyon sokan 1948 után elhagyták az országot. 1949 nyarán mitegy 5.000 zsidó maradt Szlovákiában. A következő emigrációs hullámra 1968 után került sor. Így mára elmondható, hogy nagyon előregedett a szlovákiai

zsidóság. A fiatalabbak közül sokan Izraelben leltek otthonra. Ők legalább évente egyszer hazatérnek, elsősorban a mártír megemlékezésekre.

Lang professzor úr nemcsak ezekről mesélt sokat, amíg a buszban együtt utaztunk, hanem a csehszlovákiai illetve szlovákiai történelemről is. A németek térfoglalásáról, az ellenállásról. A Tiso (miniszterelnök) rendszerről, Kuka Béláról (miniszterelnök), aki 1942. februárjában eladta a zsidókat a németeknek. Beszélt a Familiengesetzről, amely szabályozta a zsidók mozgását, meghatározta azok számát, akik az egyes településen letelepedhettek.

Összességében 57.700 szlovákiai zsidó 25 %-át indították Auschwitzba, 40 %-át Sobiborba, a többieket más munkatáborokba. Közülük az első körben 22.000 maradt életben, mert szüksége volt rájuk a gazdaságnak és a hadigépezetnek.

Lang Tamás szervezőmunkájának köszönhetően megtekintettük az érsekújvári, zsolnai, a trencsényi (két) és a liptószentmiklósi zsinagógákat. Szlovákiában néhány zsidó imaházat az a Baumhorn Lipót tervezett, aki az európai zsinagógaépítészet legnagyobbjának tekinthető. Így többek között az érsekújvárit, a trencsényit és a liptószentmiklósit is.

Érsekújváron a neológ zsinagóga megsemmisült, s így az ortodox zsinagóga maradt csak fenn az utókor számára. Nagyon érdekes, hogy amikor az épületet 3 méterrel meghosszabbították, a bimát is át kellett helyezni, hogy az a továbbra is zsinagóga középpontjában álljon. Ennek a munkálatnak látszanak a nyomai. Érsekújvárról két transzport indult a téglagyárból Kassán át a táborokba. A zsinagóga falán 2800 név található, de ez a szám folyamatosan bővül, amikor a hozzátartozók bejelentik valamely elpusztult családtagjukat.

Trencsényben az Olga Hodalova elnök asszony által bemutatott zsinagóga szinte teljesen elpusztult, de elkezdődött a helyreállítás.

Zsolnán Frankl elnök úr vezetésével alkalmunk volt megtekinteni az ortodox zsinagógát (a neológ elpusztult), amely 1826-ban épült. Zsolnára a zsidók 1848 után kezdtek betelepülni. Érdekes, hogy van a városban egy nagyon modern épület, amely struktúrájában az elpusztult neológ zsinagógát idézi vissza (női karzattal, a kelet felé néző frigyszekrény helyével). Az épületet ma kiállító teremként hasznosítják. Az épületet egy Behrens nevű nagyhírű építész tervezte, s hasznosítása az elmúlt évtizedekben sokszor változott: volt kultúrterem, koncertterem, majd mozi. Mai formájában 2017 óta létezik.

Liptószentmiklós a Zsolnáról Krakkóba vezető második napi reggeli utazásunk megállóhelye volt. Ide 1720 körül érkeztek az első zsidó családok. Maga az első

zsinagóga 1846-ban, klasszicista stílusban épült. ennek néhány ablaktöredéke még látható. Az imaház 1873-ban kiégett, s Baumhorn 1906-ban építette újjá.

A 80-as években még volt itt hitközségi élet.

A romos zsinagóga belső tere is nagyon érdekes: az un. norvég alaptól állítják helyre. A belső festés un. kékfestéssel történt, amely a nedvesség miatt nagyon gyorsan pusztul. Jól kivehető a zsinagógában néhány héber felirat: egy napkorongban a Teremtő neve, egy másik szerint: „ez az a tóra, amelyet az Örökkévaló adott Izrael népének”, a Sma Jisraél, s a negyedik: „megcselekedjük és meghallgatjuk”.

Mi a helyzet a mai zsidósággal?

A mai Szlovákiában 12 hitközség van, közülük 4 zsinagóga működik rendszeresen: a pozsonyi, a kassai, a komáromi és a bártfai. A pozsonyi (több mint 500) és kassai hitközség nagyobb lélekszámú, a többinek egyenként 40-70 tagja van. A közösségekben az átlag életkor 65-70 év.

1952-től 40 évig a „lelki holocaust” alatt nem volt vallásoktatás. Ma Pozsonyban és Kassán folyik szervezett oktatás. Az oktatásban nagy szerepük van a rabbiknak, akiknek a többsége a lubavicsi irányzatot képviseli.

E két nagy hitközségben kóser konyha is van, s a szociálisan rászorultaknak kiszállítják az ételt. Pozsonyban egy 42 fős kapacitású szeretetotthon is működik.

Irány Lengyelország

Liptószentmiklóson a program befejeztével elbúcsúztunk Lang Tamás professzor úrtól, akit budapesti látogatásra invitált a közösségünk vallási és világi vezetője. Ha vendégül láthatjuk egy sabbati vacsorára, akkor is csak töredékét tudjuk viszonzni annak a fáradságos munkának, amelyet értünk, a budapesti vendégeiért tett ez alatt a másfél nap alatt.

Igyekeztünk az úton, mert a második nap kora délutánjára csoportunkat Krakkó világi nevezetességei vártak, egy magyarul beszélő idegenvezető kíséretében. Suchan Katalin a városnézés egyetlen lehetséges, de elég fáradságos módját választotta a túristáskodásnak: a Wavel (a vár neve.. a szerk.) parkolójából gyalogosan vágtunk neki a kb. négy órás sétának (rohanásról nem beszélhetünk, hiszen mégis csak 60+-osokból állt a csoport nagy része).

A lengyel történelem nagy alakjai közül sokszor hangzott el Nagy Kázmér király neve (Kazimier), aki a kereskedelmi élet fellendítésére országába hívta a zsidókat. Ugyancsak pozitív személyiség volt Ulászló király, aki sokat tett a tan- és vallásszabadságért. Kázmér és Ulászló építették ki az egyetemi kampuszrendszert. A séta során kívülről megtekintettük a Jagello egyetem több épületét, ahonnan az 1938-ban és az azt követő években 170 professzort, így az értelmiség jelentős részét koncentrációs táborba hurcolták. A II. világháború alatt nem működhetek az egyetemek és a gimnáziumok, ezzel megbénítva az oktatást és a kulturális életet.

Hosszabban időztünk az egyetem egyik kampuszánál, a Collegium Maius-nál, amely ma már csak reprezentációs célokat szolgál, Itt működik az egyetem szenátusa, múzeumában látható az első földgömb.

Ami a zsidóságot illeti, az 1494-es tűzvész miatt a zsidókat kiutasították a városból, őket okolva a tragédiával. A középkorban a mai Szt. Anna utca volt a zsidó városrész központja.

Fontos dátum 1908: Ekkor létesült Krakkóban a lányok részére épített első ortodox iskola.

A II. világháború előtt Lengyelország lakossága 35 millióra volt tehető, s közülük minden tizedik zsidó volt.

A 18-as szám, amely nem hozott szerencsét a magyaroknak

A városnézést követő reggelen korán kellett indulnia csoportunknak Auschwitzba, mert 10 órakor már megkezdődött a csoportos vezetés a z ottani múzeumban (így nevezik az egykori koncentrációs tábor a lengyel terminológia szerint). Az időjárás a napi programhoz igazodott: a lelki megrázkódtatást jelentő táborlátogatást szakadó esőben kellett végig csinálnunk.

A vezetés angol nyelven történt volna, de óriási szerencsénkre a csoport tagja volt Gyertyános András, a MALÉV egykori varsói kiküldöttje. Ez a mondat más meg is magyarázza a történeteket: András, aki 7 évet töltött Lengyelországban felajánlotta segítségét a bemutató tolmácsolásában.

Több barakkot felkerestünk, kő- és faépületeket, amelyek nem múzeum céljára készültek. Itt emberek (bár nem akként kezelték őket) töltötték hóban, fagyban, kánikulában napjaikat, hónapjaikat.

A felkeresett épületekben interaktív, vetítettképes bemutatókat láttunk, amelyet rettenetes tartalmú vitrinek váltottak: ezekben emberi hajfonatok, bőrrönd és cipő maradványok, műlábak voltak láthatóak. Mindezzel nem sokkolni akarták a látogatót, csupán bemutatták az akkori életfeltételeket.

A látogatás csúcspontja 18-as barakk volt, amely egykor a Magyarországról érkezettek számára szolgált lakóépületként.

Közismert hogy a héber betűknek van számértékük. Több számot a zsidók szerencsét hozónak tartanak, így első sorban a 18-at. Ezért adományoznak sokan 18-as egységenként pénzt.

Nos a 18-as barakk egyáltalán nem hozott szerencsét a magyaroknak: több százezer magyar zsidó töltött rövidebb-hosszabb időt ebben az épületben. Sokan csak órákat, mielőtt a gázkamrába irányították őket.

Az auschwitz-i táborból a birkenauiba utaztunk át autóbusszal. Ott folytatódott a vezetés. Az idő rövideje miatt csak egyetlen faépületet kerestünk fel, ahol három szintű priccseken összezsúfolva, egymás hegyén-hátán töltötték az éjszakát a táborlakók, a legminimálisabb higiéniai feltételek biztosítása nélkül (naponta kétszer, reggel és este használhatták a férfiak és nők számára közös latrinát).

Az már mindennek a teteje volt, hogy 4 vödör szénét biztosítottak a németek egy hosszú, több ezer embernek „otthont” adó faépület egész napos fűtésére télen, amikor kint több tíz fokos mínuszt mutattak a hőmérők.

A birkenau-i táborlátogatás végén a vasúti sínek mentén vallási vezetőnk segítségével kaddish imát mondtak csoportunk tagjai az elpusztult emlékére. Azon a helyen, ahol egykor a megérkezett vasúti szerelvényekből leszállt deportáltakat a katonasorvosok, élükön Mengelével szelektálták: ki az, aki azonnal megy a gázkamrába, s kik maradhatnak rövidebb-hosszabb ideig még életben, hogy munkájukkal szolgálják a német gazdasági-hadi érdekeket.

E szerelvényekre emlékeztetett a mementóként odaállított egy darab vasúti vagon.

A rettenetesen felkavaró lelki állapotot eredményező auschwitzzi zarándoklat után néhány percre visszatértünk a szállodába, hogy egy fél óra elteltével a krakkói zsidó közösségi központban találkozzunk annak igazgatójával, Jonathan Ornstein úrral, hogy meghallgassuk előadását a lengyelországi mai zsidó életről.

Nagyon érdekes volt hallani, hogy a többségében elpusztított zsidóság hogyan kel életre 75 évvel a soá után. Ornstein úr amerikai származású, aki hosszabb időt töltött Izraelben, mielőtt 18 éve Krakóba érkezett.

A lengyelországi zsidóságról elmondta, hogy közülük csak 15 % asszimilálódott (szemben a magyar zsidósággal!)

Szinte a nulláról kellett építkeznie, s ma 800 tagja van szervezetüknek. Valamennyi korosztállyal foglalkoznak. Így segédkeznek az idősek szociális problémáinak megoldásában, részükre étkezést és gyógyszereket biztosítanak.

A fiatalok részére teret biztosítanak a sporthoz, játékokhoz, szükség esetén pénzt is adnak.

Valamennyi korosztály számára lehetővé teszik az általuk szervezett héber, és jiddish nyelvtanfolyamokon való részvételt.

Érdekes szempontot árult el az igazgató: a központ szolgáltatásainak igénybevételekor senkinél nem vizsgálják, hogy ki mennyire zsidó a felmenőik figyelembe vételével. Az sem számít, hogy a zsidók közül ki milyen irányzatot képvisel. egy dolog fontos, hogy újra teremtsék és fellendítsék a zsidó életet.

Ennek következtében ma már a péntek esti kiddusok 150 fővel zajlanak, a széder esték pedig 200 főnél is nagyobb létszámmal.

S hogy ehhez mi biztosítja a pénzügyi fedezetet? A költségvetés 90 %-a az Egyesült Államokból származik, ahol az igazgató úr az év több mint felét tölti.

A napi pozitív és negatív élmények után még két fontos dolog várt este csoportunk tagjaira: egy nem szokatlan összetételű, de mégis nagyon várt vacsora és egy egyórás kocsikázás a zsidó negyedben, a Kazimiersben.

A vacsora azért volt különleges, mert az egyetlen kóser vacsorát itt tudtuk biztosítani a csoport részére, egy a Chabad által felügyelt un. tejes étteremben. Az egyetlenben, amelyiket vallási felügyelő ellenőriz. Nagyon finom pizza, falafel, sült krumpli, izraeli saláta, humusz volt a menü, s hozzá üdítőitalok. Jó volt végre három nap után meleg ételt enni.

Ehhez társult még a lehetőség, hogy az étteremmel egy épületben lévő régi zsinagógában mondhattunk minchát, néhány helyi lubavicsi imádkozó kíséretében.

S a zsúfolt programnak még nem volt vége: a vacsora után sétakocsikázáson vettek részt a csoportunk tagjai: a teljes (nem nagy kiterjedésű) zsidó negyedet bejártuk utcáról utcára, előkészítve a másnapi gyalogos városnézést. Persze más volt este, sötétedés után és más nappal a város képe.

Az esti programnak volt két eleme, amelyek nem szerepeltek a másnap reggeli programban: láthattuk az egykori gettó központját, s eljutottunk ahhoz a gyárhoz, amelyben a Schindler listája című film játszódik. Ez utóbbi arról a gyárosról szól, aki korábban igazi, a németekkel kollaboráló tőkésként viselkedett, s a gazdasági szempontok felülírták a humánusmot. Később azonban látva és belátva németek viselkedését, a munkások, köztük nagyon sok lengyel zsidó megmentését eredményezte a gyártulajdonos megváltozott magatartása.

A gettó főtere nagyon különleges művészi megoldást mutat: a 65.000, onnan elhurcolt és elpusztított emberre emlékeztetve 65 különböző magasságú széket helyeztek el a gettó főterén. A magasabbak a felnőttekre, az alacsonyabbak a gyermekekre utalnak. De valamennyi szék olyan magas, hogy leülni ne lehessen rájuk.

A negyedik, utolsó nap

A zarándokút utolsó napján délelőtt igazi csemege várta a csoportunkat. Még szerencse, mert a 9 órás buszozás során majdnem végig zuhogott az eső.

De bőven kárpótolt bennünket az a sok látnivaló, amelyet Krakkó zsidó városrészén, Kazimierz-ben megismertünk. Erre az időre ismét csatlakozott hozzánk Katalin, aki – mivel magyar édesanyjától származott, kitűnően beszélt magyarul. S nagyon nagy szakmai felkészültségről is tanúbizonyságot tett, nem csak „Krakkóból”, hanem a zsidósággal kapcsolatos szokások, tárgyak ismerete alapján is.

A látogatás a Szeroka utcában található Remu zsinagógában kezdődött, amelyet a cseh zsidók építettek a XVI. század első felében. A zsinagóga belső kialakítása kísértetiesen hasonlít a prágai Alte Schul-hoz. Akik néhányan jelen voltunk a csoportból tavaly a körzetünk prágai kirándulásán is, azonnal

felfedeztük a hasonlóságot. Az épület a nevét rabbi Moses Isserles-ről kapta, aki arról vált híressé, hogy ő kodifikálta az askenázi viselkedési szabályokat Mappa (magyarul: terítő) című művében. Ez az írás azóta az askenázi zsidóság elismert szabálykönyve. A zsinagóga többször megrongálódott: először tűzvészben, nem sokkal létesítését követően, s legutóbb a II. világháború alatt is. ennek ellenére sok eredeti elemet fedezhetünk fel benne, így például a bimát (imaemelvényt), amely köré egy kovácsoltvas „lombkoronát” helyeztek el, az áron kodest (tóraszekrényt). A zsinagógát ma is használják imádkozási célra.

A zsinagógához közvetlenül kapcsolódik a legrégebbi zsidó temető, ahol magának a névadónak a sírja is található. Az idegenvezető elmondása szerint abban az időben (is!) több rétegben temettek.

Látogatásunk következő állomása a XIX. században épült Tempel zsinagóga volt, Belső kialakítása szempontjából kicsit hasonlít a Dohány utcai zsinagógánkra. A zsinagóga ma úgyszintén „aktív” imahely. Csakhogy az un. reform irányzat híveit szolgálja. Ugyanakkor kulturális célokat is szolgál, elsősorban az évenként megrendezésre kerülő zsidó fesztivál idején. A zsinagógában látható rabbi Osjasz Thon emléktáblája, aki Herzl Tivadar munkatársa volt

A harmadik felkeresett kultikus épület az un. Régi Zsinagóga épülete volt, amely valójában ma már múzeum. A múzeum közepén látható az eredeti bima illetve az azt körülvevő kovácsoltvas korona. Régi és ma is használatos zsidó vallási tárgyakat tekinthet meg a látogató. Az idegenvezetőtől itt hallottuk azt a legendát, miszerint egyszer a szimhász tórai körmenetben a negyedik körben megtámadták az ünneplő tömeget. Azóta Krakkóban a körmeneteket megszakítják a negyedik körben, mielőtt folytatnák azt. Említésre került Maurice Gottlieb, XIX. századi festő neve, akinek több képe itt látható. A fiatalon, 24 éves korában elhunyt festő egyik képe Izraelben van kiállítva.

A városrész-látogatást követően rövid kávézással fejeződött be ez a felemelő négy nap. Gondolom, akik velünk voltak, nem utasítják el ezt a minősítést.